

CRKVENE KRIVICE I KAZNE U USTAVU SRPSKE PRAVOSLAVNE CRKVE

Filip Mirić

Pravni fakultet, Univerzitet u Nišu

U radu su analizirani crkveni prestupi i kazne prema Ustavu Srpske pravoslavne crkve (SPC) iz 1947. godine. Ovo je najviši pravni akt SPC koji sadrži pored odredbi kojima se uređuju pravila crkvenog života i nadležnosti pojedinih tela SPC i određeni broj odredaba koje se odnose na prestupe (krivice) i sankcije za protivpravna dela. U radu je, pored prestupa i sistema crkvenih krivičnih sankcija, ukazano i na nadležnost crkvenih sudova u izricanju crkvenih kazni. Crkveni prestupi i kazne prikazani su shodno sistematičnosti iz Ustava SPC. Kazne se razlikuju u zavisnosti od toga da li se mogu izreći sveštenim licima ili vernicima jer se razlikuje svrha kažnjavanja u odnosu na ove dve kategorije članova Crkve. Gde god je to nužno, ukazano je na sličnosti i razlike između crkvenog prava Srpske pravoslavne crkve i državnog krivičnog prava Republike Srbije, kao i na razvoj crkvenih kazni od prvih crkvenih kanona Dušanovog zakonika, sve do današnjih dana. Cilj rada je da se naučnoj i stručnoj javnosti, ali i vernicima, koji su najčešće laici, ukaže na ovaj deo crkvenog prava, koji je, prema mišljenju autora, neopravdano zapostavljen u radovima ove vrste.

Ključne reči: *Srpska pravoslavna crkva, crkveno pravo, Ustav, crkvene kazne*

Uvodne napomene

Religija, kao jedan od oblika društvene svesti, ima važan uticaj na ponašanje ljudi (Konstantinović-Vilić, Nikolić-Ristanović i Kostić 2012: 367). Mali broj istraživanja o religiji kao kriminogenom faktoru ne daje dovoljno osnova da bi se između religije i kriminaliteta uspostavio kauzalni odnos.

Izvesna istraživanja u Nemačkoj utvrdila su da je kriminalitet najviše zastupljen među pripadnicima katoličke vere, zatim među protestantima i Jevrejima. Međutim, ovakav raspored kriminaliteta među različitim verskim pripadnicima svakako je nemoguće objasniti isključivo delovanjem njihove verske opredeljenosti, već ekonomskim i drugim socijalnim faktorima. Pozitivno dejstvo religije na prevenciju kriminalnog ponašanja svakako se ne može negirati. Međutim, takođe se ne sme zanemariti činjenica da je jedan broj delinkvenata verski opredeljen, da posećuje religiozne službe i vrši religiozne obrede. Religija svakako ne deluje na javljanje kriminaliteta neposredno i nezavisno od društvene sredine, mesta i uloge crkve i religije u toj sredini, ekonomskih uslova i drugih kriminogenih faktora. Jači kriminogeni uticaj religioznih verovanja ispoljava se u slučajevima verskog fanatizma i delovanja pojedinih destruktivnih i totalitarnih sekti (Nikolić-Ristanović i Konstantinović-Vilić 2018: 361). Reč je o posebnom obliku verskog fanatizma. Verski fanatizam se sastoji u apsolutnoj pokornosti dogmama svoje religije i duhovnoj netrpeljivosti prema drugim religijama. Verski fanatizam je podsticao masovne sukobe – ratove između pripadnika različitih religija, kao i građanske ratove na osnovu različite nacionalne i verske pripadnosti. Pored toga, sa verskim fanatizmom povezano je samoubistvo kao jedna od socijalno patoloških pojava. Uz postojeće verske zajednice, poslednjih godina jačaju verske sekte. Pravoslavna, katolička i islamska crkva jesu institucije sa dugom tradicijom i složenom hijerarhijom. Mnogi ljudi im pripadaju već činom rođenja, pre sopstvene odluke, mnogi u njima nalaze simbol nacionalnog identiteta. Za razliku od verskih zajednica, verske sekte su neformalne grupe, odvojene od zvanične crkve i njenog učenja, zatvorene, kohezivne celine, čiji su članovi upućeni jedni na druge sa jakim osećanjem grupnog identiteta. Sekte često odbacuju norme i vrednosti šireg društva, nameću svojim članovima stroge obrasce ponašanja, zahtevaju potpunu lojalnost svojih članova, privrženost i ispunjenje svih zahteva. Njih takođe karakteriše apsolutizacija sopstvenih stavova i uverenja, verski fanatizam, isključivost, mržnja, agresija, nasilje u svim oblicima, netrpeljivost prema drugom, izdvajanje i izolacija od drugog, kao i nihilizam – negacija samog života. U svom delovanju verske sekte koriste različite metode mentalne kontrole, sredstva masovne komunikacije (poslednjih godina internet), podmićivanje, vrbovanje, zastrašivanje, učenjivanje. Njihove žrtve su najčešće mladi ljudi, izbeglice, siromašni, bolesni, ranjenici. Svoje delovanje maskiraju zaštitom ljudskih prava, humanošću, demokratijom, milosrđem (Nikolić-Ristanović i Konstantinović-Vilić 2018: 361). Svi oblici verskog fanatizma u stvari predstavljaju zloupotrebu religije. Bez obzira na mogući negativni uticaj religije i moguću kriminološku vezu sa protivpravnim ponašanjima i vršenjem različitih krivičnih dela, nesporno je da religijske dogme imaju više nego pozitivan uticaj na svoje ver-

nike, učeći ih poštovanju, praštanju i saosećajnosti. Prema našem mišljenju, zloupotreba i pogrešno tumačenje religijskih normi dovodi do društveno opasnih i destruktivnih ponašanja, nikako to ne čini religija sama po sebi. Svaki istinski vernik neće nikada poželeti da učini ništa nažao bilo kom čoveku.

Cilj rada je da se crkvenim krivicama i kaznama pristupi na naučno utemeljen način. Svaki naučni rad treba da bude napisan naučnim stilom. Jedna od specifičnosti naučnog stila jeste i upotreba stilskih figura. Za ovaj stil karakteristična je naučna metafora (Knežević 2017: 623).

U ovom radu nisu korišćene naučne metafore, već su kao primarni naučni metodi korišćeni pravno-dogmatski i metod jezičkog tumačenja prava, uz primenu komparativnog metoda, tamo gde je to neophodno, imajući u vidu njegov predmet, cilj i karakter. Odredbe o krivicama i kaznama biće prikazane i analizirane sa krivičnog aspekta, ne negirajući pritom ni njihov teološki značaj. Komparativni metod je korišćen u analizi kaznenih odredaba crkvenog prava i krivičnog prava Republike Srbije.

Sistem krivičnih sankcija u Republici Srbiji je regulisan Krivičnim zakonikom („Službeni glasnik Republike Srbije”, 85/2005... 35/2019). Naime, u krivičnom pravu smislu krivične sankcije predstavljaju sredstvo za ostvarivanje zaštitne funkcije krivičnog prava, koja je osnovni cilj i svrha postojanja krivičnog prava u celini (Stojanović 2000: 247). Na ovom mestu treba se setiti reči poznatog teologa dr Nikodima Milaša, koji je u svojoj knjizi *Pravoslavno crkveno pravo*, objavljenoj 1902. godine, razmatrajući prirodu crkvenog prava, naveo da „crkva ima svoje tačno ustanovljeno ustrojstvo i svoje zasebne zakone, po kojima uzdržava u snazi to ustrojstvo, a prema cijeli koja joj je Bogom opredjeljena i zatijem da je samostalna i nezavisna u svome postojanju, niti po značaju svome može biti uslovljena prilikama vremena i mjesta” (Milaš 1902: 8).

O crkvenom kaznenom pravu uopšte

Crkva je nezavisna i samostalna u svom postojanju i delovanju. Iz toga proizlazi i potreba za postojanjem crkvenog prava. Kao i svako drugo pravo i crkveno pravo se može posmatrati u subjektivnom i objektivnom smislu. U subjektivnom smislu ono je skup zakonskih osobina koje pripadaju članovima crkve prema položaju koji oni zauzimaju u crkvi kao društvenom organizmu. Ovde se kao subjekt prava ne pominje sama crkva, nego njeni članovi, jer crkva sama po sebi ne može biti subjekt prava. U objektivnom smislu, crkveno pravo čine svi oni propisi koji određuju spoljašnji život crkve kao društvenog organizma (Milaš 1902: 8).

U okviru pravoslavnog crkvenog prava razvija se i crkveno kazneno pravo koje sadrži norme koje se odnose na sva ona ponašanja usmerena protiv

Crkve, njenog ustrojstva i funkcionisanja. Osim toga, crkveno kazneno pravo sadrži i uslove za izricanje crkvenih kazni. Ovo je svojevrsna radna definicija crkvenog kaznenog prava, nastala za potrebe ovog rada, koja će, po našem mišljenju, biti dovoljno određena da se u okviru nje izlože saznanja o crkvenim krivicama i kaznama u Srpskoj pravoslavnoj crkvi do kojih smo došli analizirajući relevantnu literaturu i dostupne pravne izvore crkvenog prava.

Sistem kazni prema kanonima, Dušanovom zakoniku i Ustavu Srpske pravoslavne crkve

Svaka religija se sastoji iz određenog broja dogmi, a svaka crkva propisuje i sankcije za njihovo kršenje. Ove kazne su propisane crkvenim pravom. Crkvene kazne i kažnjiva dela za koja su one izricane najpre su bile regulisane različitim crkvenim kanonima, zajedno s drugim odredbama značajnim za funkcionisanje Crkve¹. Ako se vratimo u prošlost, možemo uočiti da se norme o kažnjavanju sveštenika mogu pronaći još u Dušanovom zakoniku koji je sadržao norme i svetovnog i crkvenog prava. Reč je o članovima 11, 13, 19, 20, 24 i 28 Dušanovog zakonika (u daljem tekstu: DZ) (internet).

Odredba čl. 11 DZ predviđa da i svetitelji postave duhovnike po svim inorijama, po gradovima i po selima i da te duhovnike sluša svako po zakonu crkvenom. A oni duhovnici koji nisu postavljeni od duhovnika da se izagnaju, da ih Crkva kazni po zakonu. I mitropoliti, episkopi, igumani, mitom da se ne postavljaju. I ko se odsada nađe da je postavio mitom mitropolita, ili episkopa, ili igumana, da je proklet, i onaj koji ga je postavio (čl. 13 DZ). I kaluđer koji zbaci rasu da se drži u tamnici dok se ne obrati opet u poslušnost, i da se kazni. I ljudi koji se vradžbinom vade iz groba te ih sažiju, selo koje to učini da plati vrađdu, a ako bi pop na to došao, da mu se oduzme popovstvo (čl. 19, 20 DZ). I ako se nađe upravitelj crkveni da je primio mito, da mu se raspe sve što ima (čl. 24 DZ). Veoma je interesantna pravna norma sadržana u čl. 24 DZ o obavezi pomaganja siromašnima: „I po svim crkvama da se hrane ubogi, kako je propisano od ktitora. Ako ih neko od mitropolita i od episkopa, ili od igumana ne ushrani, da se odluči od čina.”

Dušanovim zakonikom su propisane kazne i za vernike. Crkva je sudila i izricala kazne pravoslavnim hrišćanima. Te kazne, epitimije, imale su za cilj popravlanje grešnika, odnosno krivca. One su bile odlučene (isključenje od

1 O crkvenim kanonima više u: Episkop Atanasije (2005). Treba napomenuti da se kažnjiva dela u Ustavu Srpske pravoslavne crkve nazivaju „krivicama” ili „prestupima”, a pojedini teolozi ih nazivaju samo „prestupima” (videti više u: Perić 1997: 100 i dalje). Pošto je sasvim jasno da je reč o protivpravnim ponašanjima, koja ne predstavljaju krivična dela u državnom krivičnom pravu, u radu se ovi izrazi koriste kao sinonimi. Na ovaj način se želi istaći specifičnost organizacije i nezavisnost crkvenih od državnih vlasti i zakona.

opštenja s drugim vernicima u crkvenoj zajednici u određenoj meri – zabrana pričešća, prisustva liturgiji, strogi post itd.) i anatema – potpuno i trajno odlučenje (Stojanović 2021: 108).

Daljim razvojem Srpske pravoslavne crkve dolazi do razvoja kanonskog prava unutar nje. Na ovom mestu treba istaći i činjenicu da je crkvena vlast duhovna, crkvenodisciplinska i crkvenosudska, po kanonima i uređenju Srpske pravoslavne crkve, pripada samo jerarhiji. Tu vlast jerarhija vrši preko svojih jerarhijskih predstavnika i organa. Episkopska vlast u zajednici sa sveštenstvom i narodom preko svojih samoupravnih predstavnika i organa uređuje poslove imovinske, zadužbinske (zakladne), fondovske, kao i druge poslove koji se ovim ustavom predviđaju, i njima upravlja. Imovinsko-pravne interese Crkve pred državnim vlastima i pred drugim licima zastupaju oni crkveni organi koji su određeni ovim ustavom (čl. 8 Ustava). Pravni osnov za sankcionisanje crkvenih krivičnih dela nalazi se u odredbi čl. 9 Ustava prema kome „crkvena krivična dela i kazne su one koje su propisane Ustavom u duhu kanona pravoslavne crkve”. U ovoj odredbi je sadržan i princip legaliteta krivičnog gonjenja i kazne – da nema krivičnog dela ni kazne bez zakona (*nullum crimen, nulla poenae, sine lege*). Kaznene odredbe su, prema Ustavu SPC, sistematizovane u glavi III pod nazivom „Crkvene krivice” (Ustav Srpske pravoslavne crkve [SPC] iz 1947. godine, internet, u daljem tekstu: Ustav). Iz samog naziva se može zaključiti da je priroda ovih kazni drugačija, da pogađaju duhovni aspekt ljudskog života za razliku od kazni svetovnog krivičnog prava. Odredbe koje se odnose na crkvene kazne sadržane su u članovima 214–224 Ustava SPC. Iz ovako malog broja odredaba posvećenih materiji kaznenog prava SPC, može se posredno zaključiti da je ustavotvorac SPC pošao od toga da će se crkvene dogme, norme i zapovesti po pravilu poštovati, a njihovo kršenje će predstavljati samo izuzetak i izolovani akt pojedinca. Ove norme, kao uostalom i celokupan Ustav SPC, imaju cilj da se obezbedi nesmetan rad Crkve. Kako bi se odgovarajuće odredbe Ustava što vernije prikazale i na taj način se stekao uvid u sistem crkvenih kazni, ove odredbe će biti citirane u celosti u nastavku rada, uz odgovarajuće komentare.

Prestupi (krivice) u crkvenom pravu se mogu grupisati na više načina. Prema Ustavu, po kanonima i crkvenim propisima koje izviđaju i sude, nadležne crkvene vlasti sude sledeće krivice:

a) sveštenih lica oba reda (sveštenika i monaha):

1) Prestupi protiv vere i učenja Crkve, kao i crkvenog poretka.

Kazna za svešteno lice, ako učini neki od ovih prestupa, može biti izvrgnuće (gubitak čina i isključenje iz Crkve), što za klirika predstavlja najtežu kaznu. U ovu grupu prestupa spadaju širenje

ateizma, lažno svedočenje, prisvajanje crkvenih stvari... (Perić 1997: 101).

- 2) Vladanje koje ne dolikuje sveštenu činu i položaju.

U ovu grupu prestupa spadaju pokušaj ubistva i samoubistva, preljuba, prevara, utaja, brak posle rukopoloženja, pijanstvo, kocka, druženje sa jereticima, tuča, zelenaštvo itd. Za ove prestupe vernik se doživotno isključuje iz Crkve, a sveštenik zavisno od prestupa gubi čin premeštanjem ili disciplinskom kaznom (Perić 1997: 102).

- 3) Nevršenje, odnosno nemarljivo vršenje službenih sveštenučkih dužnosti i zakonitih naredaba pretpostavljenih crkvenih vlasti.

Pod ovim se podrazumeva: aljkavo vršenje sveštenoradnji, gubljenje službenih spisa, uništavanje ili njihovo falsifikovanje, poslužavanje crkvenim novcem, neuredno vođenje crkvenih matica, odavanje službene tajne, odugovlačenje poslova i izvršavanja odluka crkvenih vlasti, nevršenje starešinskih dužnosti ili njihovo rđavo vršenje. Za ove prestupe sledi disciplinska kazna ili premeštaj na drugo mesto službovanja, a u povratu, „kazniće se po slobodnoj oceni suda” (Perić 1997: 102).

- 4) Uvrede i klevete koje jedno svešteno lice nanese drugom sveštenom licu.

Uvrede i klevete su takvi prestupi koji nesumnjivo štete sveštenučkoj časti i kao takvi moraju biti sankcionisani. Kazne su disciplinske, a u povratu „kazniće se po slobodnoj oceni suda” (Perić 1997: 102). Kao i kod prethodnog prestupa, povrat se strože kažnjava jer predstavlja kvalifikatornu okolnost.

- 5) Iznuđivanje nepropisne nagrade za sveštenoradnje.

Sveštenik koji za sveštenoradnje iznudi neuobičajene nagrade kazniće se disciplinski, a ako je reč o povratniku, i kažnjavanje će biti strože (Perić 1997: 102). Na ovaj način se štiti integritet Crkve, njena čast i ugled. Zanimljivo je da se krivični postupak za ovaj prestup vodi po privatnoj tužbi iako bi se po njegovoj težini moglo očekivati gonjenje po službenoj dužnosti.

- 6) Pretresanje i kritikovanje u besedama zakona i naredaba nadležnih vlasti i njihovih postupaka.

Inkriminisanje ovog ponašanja ima za cilj zaštitu integriteta Crkve, njenih zakona i naredbi, što je neophodno za pravilno i zakonito funkcionisanje Crkve i njenih organa.

b) vernih:

1) Prestupi protiv vere i učenja Crkve i crkvenog poretka.

- a. Apostazija (otpadništvo) postoji kada neko pređe u drugu veru, preveri. Ovaj se prestup kažnjava zabranom pričešća do kraja života i isključenjem iz Crkve. Ako se takav čovek iskreno pokaje, omogućava mu se pričešće na kraju života, o čemu odlučuje episkop (Perić 1997: 100–101).
- b. Jeres je svako nepravoslavno učenje zbog koga se vernik isključuje iz Crkve i odlučuje se od pričešća. Ako se vernik iskreno pokaje, može biti ponovo primljen u Crkvu ako to blagoslovi episkop (Perić 1997: 101).

2) Prestupi protiv hrišćanskog morala (član 214 Ustava).

Kada je reč o prestupima protiv hrišćanskog morala, posebno je zanimljivo određenje simonije. Simonija je zadobijanje čina ili položaja u Crkvi za novac. Ovakav se vernik kažnjava isključenjem iz Crkve u koju može biti ponovo vraćen ako se iskreno pokaje i ukoliko to blagoslovi nadležni episkop (Perić 1997: 101). Kao što vidimo, bez obzira na učinjen prestup, isključeni vernik može biti vraćen u Crkvu ako se iskreno pokaje i ako to blagoslovi nadležni episkop. To je još jedan dokaz koliko je naša sveta Pravoslavna crkva posvećena svojim vernicima i njihovom pokajanju i spasenju.

Crkvene kazne su ove:

a) za sveštena lica oba reda:

- 1) opomena;
- 2) ukor;
- 3) epitimija;
- 4) premeštaj na drugo mesto službovanja;
- 5) privremena zabrana sveštenodejstva, najviše do godine dana;
- 6) gubitak parohijske službe, odnosno drugog zvanja u Crkvi;
- 7) doživotna zabrana sveštenodejstva;
- 8) lišenje sveštениčkog čina;
- 9) lišenje sveštениčkog čina sa isključenjem iz crkvene zajednice i
- 10) lišenje monaštva.

b) za verne:

- 1) privremeno lišenje pojedinih prava i počasti u Crkvi;
- 2) isključenje iz crkvene zajednice na izvesno vreme i
- 3) konačno isključenje iz crkvene zajednice (član 216 Ustava).

Kazne predviđene pod tač. 4 do 6 zaključno u članu 216 povlače zaustavljanje napredovanja u činu i prinadležnostima najviše za tri godine prema odluci crkvene vlasti koja je izrekla kaznu (član 222 Ustava). Ovo zaustavljanje u napredovanju nastupa i onda kad je sveštenik kažnjen po čl. 216 t. 1 do 3 u dve uzastopne godine. Ove odredbe ilustruju koje sve pravne posledice osude proizlaze iz jedne od najtežih sankcija koja se može izreći sveštenim licima – zabrana sveštenodejstva.

Sveštena lica, koja kao takva služe u državnoj službi, čim budu osuđena na doživotnu zabranu sveštenodejstva ili na lišenje sveštениčkog čina, gube svoja zvanja u Crkvi. Ovde je reč o najtežoj krivičnoj sankciji jer dovodi do gubitka zvanja i položaja u Crkvi. Ova kazna ima izražen karakter moralne osude.

Sveštena lica koja služe u crkvenoj službi kada budu odlučena ili osuđena na privremenu zabranu sveštenodejstva, prestaju vršiti dužnost svoga zvanja dok traje ta zabrana, i za sve to vreme primaju polovinu svojih prinadležnosti (član 223 Ustava). Smanjenje prinadležnosti sveštenog lica za vreme trajanja privremene zabrane sveštenodejstva ima za cilj da se ne ugrozi egzistencija sveštenog lica, niti njegove porodice. Ovim je još jednom i kroz pravnu normu potvrđen humani karakter Crkve, odnosno njena okrenutost čoveku kao božijem delu.

Kazne zabrane sveštenodejstva, bez obzira na trajanje, povlače umanjenje prinadležnosti u jednoj polovini za vreme dok kazna traje u korist zamenika (član 221 Ustava). Odredbe o crkvenim krivicama i kaznama odnose se i na penzionisana sveštena lica, ukoliko se na njih mogu primenjivati (član 224 Ustava).

Na osnovu ovog kratkog prikaza odredaba Ustava SPC koje se odnose na prestupe i kazne za sveštena lica i vernike, mogu se uočiti neke specifičnosti u odnosu na svetovno (državno) krivično pravo. Naime, postoji drugačija organizacija sudstva (eparhijski sudovi i Veliki crkveni sud) i posebna nadležnost arhijereja u izricanju pojedinih crkvenih kazni (za sveštena lica oba reda kaznu opomene, ukora, epitimije do petnaest dana i zabrane sveštenodejstva do trideset dana izriče nadležni eparhijski arhijerej, a za verne reč je o kazni privremenog lišenja pojedinih prava i počasti u Crkvi). Za razliku od državnog krivičnog prava, gde postoji Ustavom Republike Srbije zagantovano pravo na žalbu, kazne koje izriče eparhijski arhijerej odmah su

izvršne (o pravu na žalbu u krivičnom postupku videti odredbe 432–469 Zakonika o krivičnom postupku Republike Srbije: „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 72/2011... 35/2019). Još jedna specifičnost kaznenih odredaba Ustava jeste u tome što nije određeno za koje će krivice biti izričene koje kazne, već je to ostavljeno na ocenu eparhijskom arhijereju, eparhijskom sudu ili Velikom crkvenom sudu, čime je istaknuta važnost crkvenih sudova za pravilno funkcionisanje Crkve. Ove specifičnosti crkvenog prava u pogledu kazni, po našem mišljenju, direktna su posledica naročitog zadatka Crkve da brine o duhovnom razvoju sveštenstva i svojih vernika. Na ovaj način biće ukazano na sve specifičnosti crkvenosudskog postupka u okviru Srpske pravoslavne crkve. O nadležnosti crkvenih sudova prilikom izricanju crkvenih kazni biće više reči u nastavku rada.

Nadležnost crkvenih sudova u presuđenju krivičnih stvari

Sudsku vlast u Srpskoj pravoslavnoj crkvi vrše eparhijski crkveni sudovi i Veliki crkveni sud. Nadležnosti svakog od pojedinih sudova precizno su određene u odgovarajućim odredbama Ustava i kao i ostale njegove odredbe imaju imperativni karakter. S ciljem da se potpunije prikažu nadležnosti crkvenih sudova, u nastavku rada biće navedene relevantne odredbe Ustava.

Eparhijski crkveni sud,

- a) kao sudski organ:
 - 1) sudi krivice sveštenstva oba reda;
 - 2) sudi krivice vernih koje povlače isključenje iz crkvene zajednice na izvesno vreme ili konačno;
 - 3) sudi, u svojoj nadležnosti, sporove o valjanosti, poništenju i razvodu crkvenog braka;
 - 4) rešava sukobe između sveštenika, kao i sporove zbog parohijskih prihoda i zbog pokretnog ili nepokretnog crkvenog imanja koje je sveštenstvu određeno na uživanje;
- b) kao organ eparhijskog arhijereja za poslove unutrašnje crkvene uprave:
 - 1) nadzire po uputstvima arhijereja parohijsko sveštenstvo, parohijske kancelarije i arhijerejska namesništva;
 - 2) saopštava i izvršuje naredbe i odluke viših crkvenih sudskih vlasti;
 - 3) pomaže eparhijskom arhijereju u svima poslovima eparhijske uprave i izvršuje njegova naređenja i u poslovima koji spadaju u njegovu ličnu nadležnost;

- 4) vodi brigu, prema odredbama ovog ustava, o inventaru episkopije u slučajevima premeštaja, penzionisanja ili smrti eparhijskog arhijereja;
- 5) donosi odluku o promenama u crkvenim matičnim knjigama (član 134 Ustava).

Odluke eparhijskih crkvenih sudova koje ne podležu razmatranju viših vlasti izvršne su, njih izvršuju područni crkveni organi (član 135 Ustava).

Veliki crkveni sud u drugom i poslednjem stepenu razmatra, odobrava, preinačava i poništava rešenja i presude eparhijskih crkvenih sudova, po službenoj dužnosti ili po izjavljenoj žalbi (član 79 Ustava).

Sastav i druga važna pitanja funkcionisanja eparhijskih crkvenih sudova regulisana su članovima 111–130 Ustava. Ovde će biti prikazane samo one odredbe koje su značajne za crkvenosudski postupak u krivičnim stvarima i time ćemo čitaocima olakšati razumevanje crkvenosudskog postupka. Kako bi se očuvala lingvistička autentičnost teksta Ustava SPC, korišćeni su i neki arhaični pravni izrazi (npr. pisar).

Za članove eparhijskih crkvenih sudova mogu biti postavljena sveštena lica koja su svršila više bogoslovske škole i po mogućnosti pravne nauke i imaju najmanje deset godina crkvenosudske ili crkvenoadministrativne službe. Za sekretare eparhijskih crkvenih sudova postavljaju se sveštena lica koja su svršila više bogoslovske škole i po mogućnosti pravne nauke i imaju najmanje pet godina sudske ili administrativne službe. Za pisare i zvaničnike eparhijskih crkvenih sudova postavljaju se lica koja su svršila najmanje srednje bogoslovske škole. Kod eparhijskog crkvenog suda vrši dužnost sudskog tužioca svešteno lice koje ima školsku kvalifikaciju člana crkvenog suda, a njegove su dužnosti da: a) rukovodi prethodnom istragom po predmetima sveštenečkih krivica, podiže tužbe i učestvuje pri suđenju kao tužilac; b) u bračnim sporovima brani svetinju i važnost braka; c) vrši po potrebi i druge poslove koje mu dodeli arhijerej.

Crkveni sud donosi punovažne odluke u veću sastavljenom od predsednika, odnosno njegovog zamenika, dva člana i delovođe (sekretara ili pisara). Kada je član sprečen da vrši svoju dužnost u sudu, zamenjuje ga sekretar crkvenog suda. Član eparhijskog crkvenog suda koji je lično zainteresovan ili koji je učestvovao u isleđenju po predmetu rasprave ne može suditi.

Eparhijski crkveni sud rešava o izuzeću članova suda. U tom rešavanju arhijerejski zamenik odnosno sekretar zamenjuje člana čije se izuzeće traži. Ako se traži izuzeće više od dva člana, o izuzeću rešava Veliki crkveni sud. Predsednik i članovi eparhijskog crkvenog suda daju svoj glas pri odlučivanju potpuno nezavisno, upravljajući se u tome po svojoj savesti, a prema

odredbama kanonsko-zakonskim. Eparhijski crkveni sud donosi odluke većinom glasova. Glasanje počinje od najmlađeg člana suda.

Član suda koji se ne bi saglasio s donetom odlukom ima pravo da priloži svoje pismeno obrazloženo odvojeno mišljenje. Odvojena mišljenja ne dostavljaju se parničnim stranama. Arhijerej, ako se ne saglasi s odlukom eparhijskog crkvenog suda, može da uputi predmet na ponovnu raspravu eparhijskom crkvenom sudu, a ako eparhijski crkveni sud ostane pri svojoj prvobitnoj odluci, može arhijerej dostaviti predmet sa obrazloženim mišljenjem Velikom crkvenom sudu na konačnu odluku. U tom slučaju obustavlja se izvršenje odluka eparhijskog crkvenog suda.

Odluke donesene na sednicama crkvenih sudova zapisuju se odmah u zapisnik, i zapisnik potpisuju svi koji su sudili ili rešavali, a tako isto i delovođa. Rešenja i presude koje se izdaju po tim odlukama potpisuju samo predsednik i delovođa.

O sveštenskim krivicama, eparhijski arhijerej, pošto izvrši preko svojih organa potrebno izviđanje, donosi odluku ako nađe da delo dolazi u krug njegove nadležnosti; u protivnom predaje predmet eparhijskom crkvenom sudu na postupak (čl. 112–126, 128 Ustava).

Po službenoj dužnosti Veliki crkveni sud razmatra:

- 1) presude eparhijskih crkvenih sudova kojima se poništava brak;
- 2) presude eparhijskih crkvenih sudova o krivicama sveštenstva oba reda, kojima se izriče:
 - a) gubitak službe, odnosno zvanja;
 - b) doživotna zabrana sveštenodejstva;
 - c) lišenje sveštenskog čina;
 - d) lišenje sveštenskog čina sa isključenjem iz crkvene zajednice;
- 3) konačno isključenje svetovnjaka iz crkvene zajednice i
- 4) odluke eparhijskih crkvenih sudova koje nadležni arhijerej uputi Velikom crkvenom sudu.

Sva ostala rešenja i presude eparhijskih crkvenih sudova razmatra i sudi Veliki crkveni sud samo po izjavljenoj žalbi (član 79 Ustava).

Iz navedenih odredaba proizlazi da je Veliki crkveni sud najviši sud Srpske pravoslavne crkve i da postupa kao drugostepeni sud, rešavajući po žalbama eparhijskih crkvenih sudova. Osim toga, Veliki crkveni sud sudi u postupcima koji se odnose i na crkvenobračne sporove unutar Crkve. Ovo telo je stalno i sačinjavaju ga: tri episkopa, koji su ujedno i članovi Svetog sinoda,

dva počasna člana sveštenika iz mirskog reda i dva njihova zamenika koje bira Sveti sinod na četiri godine i jednog referenta, takođe sveštenika. Sveti sinod imenuje predsednika Suda, a bira i počasne članove, koji bi trebalo da imaju završenu pravnu školu i deset godina crkvenosudske i administrativne prakse ili petnaest godina parohijske. Veliki crkveni sud u drugom i poslednjem stepenu razmatra, odobrava, poništava i preinačava rešenja eparhijskih crkvenih sudova koja se tiču poništavanja braka, presude sveštenicima oba reda, gubitka službe, doživotne zabrane sveštenoslužnja, lišavanja svešteničkog čina, zabrane sveštenoslužnja, isključenja laika iz crkvene zajednice i sve izjavljene žalbe. Sedište Velikog crkvenog suda jeste u patrijaršijskom zdanju (Veliki crkveni sud – zvanična stranica Srpske pravoslavne crkve, internet).

Krivice se izviđaju i sude po službenoj dužnosti ili na osnovu podnesene tužbe (član 215 Ustava). Ovde se uočava sličnost između crkvenog i svetovnog prava jer se i u svetovnom pravu krivični postupak inicira po službenoj dužnosti (za najveći broj krivičnih dela to čini javni tužilac).

Za sveštena lica oba reda kaznu opomene, ukora, epitimije do petnaest dana i zabrane sveštenodejstva do trideset dana izriče nadležni eparhijski arhijerej, a kaznu premeštaja u drugo mesto, zabrane sveštenodejstva više od trideset dana i ostale kazne samo nadležni crkveni sud. Za verne, kaznu privremenog lišenja pojedinih prava i počasti u Crkvi izriče nadležni arhijerej, a ostale kazne nadležni eparhijski crkveni sud. Kazne koje izriče eparhijski arhijerej odmah su izvršne (čl. 108 t. 19 Ustava), a kazne koje izriče eparhijski crkveni sud podležu razmatranju i suđenju Velikog crkvenog suda prema čl. 79 (član 217 Ustava). Očigledna je intencija da za blaže krivice sudi i kazne izriče nadležni arhijerej i da njegove odluke budu odmah izvršne kako bi proizvodile pravno dejstvo.

Niko se ne može kazniti nijednom crkvenom kaznom bez prethodnog saslušanja (član 218 Ustava). Ova odredba predstavlja u stvari garanciju prava na odbranu lica protiv koga se vodi postupak pred nadležnim crkvenim sudom.

Ako je protiv sveštenog lica podnesena tužba za takvu krivicu koja je prouzrokovala sablazan u narodu i služi na sramotu svešteničkom činu, eparhijski arhijerej može takvo svešteno lice, odmah čim se povede istraga, odlučiti od sveštenodejstva do presude crkvenog suda. Donoseći odluku o zabrani (odlučenju) sveštenodejstva, arhijerej može odrediti da se sveštenom licu privremeno umanje njegove prinadležnosti do polovine. Predmeti ove vrste imaju se smatrati hitnima i crkveni sud je dužan da ih reši najdalje u roku od godinu dana (član 219 Ustava). Ova odredba ima cilj da nedostojnog sveštenika odmah spreči da obavlja svešteničku dužnost i izuzetak je od pravnog pravila da jedino konačne odluke nadležnih sudova mogu obezbe-

diti izvršnost krivičnih sankcija. Na ovaj način se štite dostojanstvo i integritet Crkve.

Kao što se iz citiranih odredaba Ustava može zaključiti, i u pogledu vođenja krivičnog postupka za crkvene prestupe važe posebna pravila. Ipak, postoje značajne sličnosti sa državnim krivičnim procesnim pravom. Tu se izdvajaju pravo na odbranu, dvostепенost suđenja za većinu prestupa i gonjenje po službenoj dužnosti. Ove sličnosti nisu dovoljne da se u bilo kom slučaju između crkvenog i državnog prava stavi znak jednakosti, već samo ukazuju na to da oba prava prilikom vođenja krivičnog postupka poštuju iste principe (utvrđivanje materijalne istine). Postojanje definisanih crkvenih krivica i kazni neophodno je da bi se Crkvi omogućilo nesmetano funkcionisanje i rad, u smislu razvoja duhovnosti i moralnosti vernika, monaštva i sveštenstva.

Rad i život monaha i sveštenstva treba da bude za primer vernicima i ostalim građanima. Primer duhovnosti i pravdoljubivosti. Kada to nije slučaj, takvi pojedinci izazivaju veliku medijsku pažnju i, ukoliko u njihovim delima ima elemenata krivičnih dela, dolaze pod udar krivičnog pravnog sistema. Takav jedan slučaj opisan je u tekstu dnevnog lista *Politika onlajn* pod naslovom „Raščinjen sveštenik zbog droge”, u kome se, između ostalog, navodi: „Crkveni sud pravoslavne Eparhije žičke u Kraljevu lišio je čina i isključio iz crkvene zajednice na sedam godina M. J., rekao je za *Glas zapadne Srbije* sekretar episkopa žičkog, prenosi *Tanjug*. Rešenje crkvenog suda upućeno je na potvrdu drugostепенom sudu SPC. Odluka je doneta zato što niko ne želi da pokriva takvog čoveka koji šteti ne samo ugledu crkve već i naroda” (internet). Prvostепенa odluka crkvenog suda Eparhije žičke pokazuje da je prepoznata društvena opasnost od ovakvog ponašanja i potreba da se ono osudi, uz poštovanje pretpostavke nevinosti do izricanja pravnosnažne presude.

Posebnu moralnu težinu i društvenu opasnost sadrže krivična dela učinjena u crkvi, imajući u vidu da je reč o svetim mestima za sve vernike. Osim što ovakva ponašanja nanose materijalnu i duhovnu štetu Crkvi, ona na najgrublji način vređaju verska osećanja samih vernika. Jedan takav događaj opisan je u tekstu „Uhapšen osumnjičeni za krađu novca iz crkve u Surčinu: snimljen kako iz kutije krađe dobrovoljne priloge”, u kome se navodi da su pripadnici Ministarstva unutrašnjih poslova u Beogradu uhapsili A. C. odmah po, kako se sumnja, izvršenoj krađi u Crkvi Svetog Mateje u Surčinu. On se tereti da je podesnim predmetom iz drvene kutije ukrao novac prikupljen dobrovoljnim prilozima. Pretresom osumnjičenog policija je pronašla ukradeni novac i opremu koju je koristio pri izvršenju ovog krivičnog dela. Zbog postojanja osnovane sumnje da je izvršio krivično delo krađe, osumnjičenom je određeno zadržavanje, i on je uz krivičnu prijavu priveden nadležnom tužilaštvu (internet).

Umesto zaključka

Naša sveta Pravoslavna crkva središte je duhovnog života svojih vernika, mesto njihovog okupljanja i zbližavanja u veri u našeg Gospoda i Spasitelja Isusa Hrista. Imajući u vidu da crkveni život podrazumeva razvoj duhovnosti i moralnosti svojih vernika, moglo bi se reći da kažnjiva ponašanja nisu spojiva sa delatnošću i ulogom sveštenstva i monaštva, kao i samih vernika. Nažalost, ovakav stav nije ispravan. Kao što državno krivično pravo mora da predvidi protivpravna ponašanja i sankcije kako bi se zaštitile osnovne društvene vrednosti, tako i crkveno pravo predviđa prestupe i sankcije koje imaju specifičan karakter i cilj. Specifičnost crkvenih krivičnih dela i kazni ogleda se u materijalnom i procesnom smislu. U materijalnom smislu, njima je istaknuta, pre svega, moralna i duhovna obaveza poštovanja crkvenih kanona, a sama kazna je poslednje sredstvo za zaštitu osnovnih vrednosti na kojima počiva crkveni život. Sve crkvene sankcije počivaju na načelima pravde i usvajanja ispravnih moralnih načela i vrednosti. Procesna specifičnost se ogleda u tome da postupak vode posebni crkveni organi onako kako je to propisano Ustavom SPC.

Jedna od karakteristika Crkve kao institucije jeste sabornost. Oko Crkve su se ljudi okupljali u najtežim vremenima, što je doprinelo prevazilaženju mnogih nedaća u prošlosti. Crkveno kazneno pravo, kao i pravo uopšte, služi regulisanju odnosa i zaštiti osnovnih i najvažnijih vrednosti unutar same Crkve. Bez obzira na to da li se kazne odnose na vernike ili na sveštenike i monahe, prema našem mišljenju, njihov cilj nije isključivo represivan, već je usmeren ka popravljaju čoveka, njegovom duhovnom napredovanju. Crkveno kazneno pravo Srpske pravoslavne crkve, prema našem mišljenju, predstavlja modalitet za svojevrsno duhovno uzdizanje i napredovanje kroz preuzimanje odgovornosti za izvršena ponašanja protivna crkvenim kanonima.

Koliko su i kaznene odredbe okrenute čoveku i veri u moć ideje popravljanja i pokajanja, svedoče i odredbe da se onaj ko počini određeni prestup može ponovo vratiti pod okrilje Crkve ako se iskreno pokaje. Put pokajanja i praštanja, vere i istinske ljubavi jedini je pravi put ka sreći i spasenju.

Primljeno: 24. marta 2021.

Prihvaćeno: 22. oktobra 2021.

Literatura

Episkop Atanasije (2005), *Svešteni kanoni Crkve*, prevod, Beograd, Eparhija Mitropolija crnogorsko-primorska i američka, episkopije Zahumsko-hercegovačka i Primorska.

- Knežević, Ivana (2017), „O nekim leksičkim osobenostima naučnog stila teoloških radova na srpskom i engleskom jeziku”, *Crkvene studije* 14, 623–637.
- Konstantinović-Vilić, S., Nikolić-Ristanović, V. i Kostić, M. (2012), *Kriminologija*, Niš, Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu.
- Milaš, Nikodim (1902), *Pravoslavno crkveno pravo po općim crkveno-pravnim izvorima i posebnim zakonskim naredbama, koje važe u pojedinim samoupravnim crkvama*, Mostar, Izdavačka knjižarnica i štamparsko-umjetnički zavod Pahera I. Emsića.
- Nikolić-Ristanović, V. i Konstantinović-Vilić, S. (2018), *Kriminologija*, Beograd, IGP „Prometej”.
- Perić, Dimšo (1997), *Crkveno pravo*, Beograd, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu – Centar za publikacije i „Dosije”.
- Stojanović, Stefan (2021), *Pravoslavlje i Srpska pravoslavna crkva u Dušanovom zakoniku – doktorska disertacija*, Niš, Pravni fakultet Univerziteta u Nišu.
- Stojanović, Zoran (2000), *Krivično pravo – opšti deo*, Beograd, „Službeni glasnik”.

Pravni i internet izvori

- Zakonik o krivičnom postupku Republike Srbije („Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 72/2011... 35/2019).
- Krivični zakonik Republike Srbije („Službeni glasnik Republike Srbije”, 85/2005... 35/2019).
- Ustav Srpske pravoslavne crkve (SPC) (internet), dostupno na: [http://projuris.org/RETROLEX/Ustav%20Srpske%20pravoslavne%20crkve%20\(1947\).pdf](http://projuris.org/RETROLEX/Ustav%20Srpske%20pravoslavne%20crkve%20(1947).pdf), http://srpskaenciklopedija.org/doku.php?id=%D1%83%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2_%D1%81%D1%80%D0%BF%D1%81%D0%BA%D0%B5_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B5_%D1%86%D1%80%D0%BA%D0%B2%D0%B5_1931 (pristupljeno 19. marta 2021).
- Veliki crkveni sud – zvanična stranica Srpske pravoslavne crkve (internet), dostupno na: http://www.spc.rs/sr/veliki_crkveni_sud (pristupljeno 24. marta 2021).
- Dušanov zakonik (internet), dostupno na: http://monumentaserbica.branatomic.com/rukse/ruknew/prevod/priz_prevodS.php?a=1 (pristupljeno 24. marta 2021).
- „Raščinjen sveštenik zbog droge” (internet), dostupno na: <http://www.politika.rs/sr/clanak/411892/Srbija/Rascinjen-svestenik-optuzen-zbog-droge> (pristupljeno 24. marta 2021).
- „Uhapšen osumnjičeni za krađu novca iz crkve u Surčinu: snimljen kako iz kutije krađe dobrovoljne priloge” (internet), dostupno na: <https://www.novosti.rs/>

[vesti/hronika/959848/uhapsen-osumnjiceni-kradju-novca-crkve-surcinu-snimljen-kako-kutije-krade-dobrovoljne-priloge-video](#) (pristupljeno 24. marta 2021).

Ecclesiastical Crimes and Penalties in the Constitution of the Serbian Orthodox Church

Filip Mirić

Faculty of Law, University of Niš, Serbia

In this paper, the author analyzes ecclesiastical penalties, according to the Constitution of the Serbian Orthodox Church (SPC) of 1947. This is the highest legal act of the SPC which contains, besides the provisions that regulate the rules of church life and the authority of certain bodies of the SPC, a number of provisions related to offenses (guilt) and sanctions for unlawful acts. In addition to the offenses and system of ecclesiastical criminal sanctions, the paper also points to the jurisdiction of church courts in pronouncing ecclesiastical sentences. Church impunity and punishment are presented, in accordance with the system of the Constitution of the SPC. The penalties vary depending on whether they can be given to priests or believers because the purpose of punishment is different from those of the two categories of Church members. Wherever necessary, the similarities and differences are pointed out between the criminal law provisions in Constitution of the Serbian Orthodox Church and the criminal law of the Republic of Serbia, as well as development of ecclesiastical crimes and penalties from first canons, Dušan's Code to nowadays. The aim of this paper is to point out to both scholarly and expert public, and believers, who are most often lay people, this part of the church right, which, according to the author, is unjustly neglected in this kind of papers.

Keywords: *Serbian Orthodox Church, Church Law, Constitution, ecclesiastical penalties*